

Tidigare artiklar

1. Sveriges största kollektiva massutvandring

Kommande artiklar

3. "Vetemjöls-Jesus" i Hälsingland
4. Profet och sektbildare
5. Jagad, förföljd och misshandlad
6. Erikjansarna i Torstuna och Österunda
7. Emigrationen till Nordamerika
8. Resan över Atlanten
9. Bishop Hill – den svenska kolonin på prärien
10. Mordet på Erik Jansson, guldrusch, krig och kolonins upplösning
11. Erik Janssons ättlingar i USA
12. USA-ättlingar till erikjansare från Torstuna och Österunda

Erik Jansson 1808-1850

Uppväxten 1808-1829
Predikanten 1830-42
Profeten 1843-44
Sektledaren 1844-45
Kolonibyggar 1846-1850

2. Erik Janssons uppväxt och första predikningar

I den förra artikeln beskrev vi det religiösa klimat som rådde i Sverige under 1800-talets första hälft då den karismatiske predikanten Erik Jansson började sin bana som predikant.

Men vem var han? Vilka händelser och personer kom att påverka hans religiösa utveckling och vilja att bli predikant? I den här artikeln berättar vi om Erik Janssons uppväxt och verksamhet i Biskopskulla, Torstuna och Österunda.

Båda Erik Janssons föräldrar kom från Torstuna socken i dåvarande Västmanlands län: fadern *Jan Mattson* föddes 1780 i Tibble och modern *Sara Ersdotter* 1779 i Rung. 1803 gifte de sig i Härled kyrka. Efter vigseln bosatte de sig tillfälligt i Härled och där föddes deras första barn, sonen Johan, samma år som vigseln.

Under hösten 1803 flyttade familjen till Nibble i Torstuna där paret övertog ett torp efter Saras föräldrar. 1806 flyttade familjen till Biskopskulla socken i Upplands län där de brukade ett arrendeboställe under *Landsberga gård*, som då var det största jordbruket i trakten. Där föddes parets andra barn, sonen Erik, den 19 december 1808.

Janssons omvändelser

Olyckan i barndomen

När Erik var åtta år (1816) blev han sparkad i huvudet av en häst. Under flera veckor svävade han mellan liv och död. Efter olyckan led han av huvudvärk, blev dyster och inbunden. Ofta satt han i ensamhet och grät, försjunken bön.

1820, när Erik var 12 år, flyttade familjen tillbaka till Torstuna. De bosatte sig i kyrkbyn där fadern brukade fänriksbostället, som låg efter bygatan strax innan Norrgården.

Tidig religiös påverkan

I Torstuna konfirmerades Erik och kom i kontakt med prästen *Gustaf*

Stark, som var socknens komminister 1811-1837. Stark var en säregen andlig sökare, en typisk representant för de lågkyrkliga, "pietistiskt öppna präster", som menade att kyrkan alltför mycket ägnade sig åt renlärig formalism på bekostnad av det religiösa fromhetslivet. I opposition mot den högkyrkliga lutherska ortodoxin (renlärligheten) betonade de lekmännens roll i kyrkans liv, det allmänna prästadömet, och en individuell omvändelse. Om Stark berättas att han vid ett tillfälle höll en predikan som väckte stor uppmärksamhet i församlingen eftersom "han talade om sitt eget liv".

Som präst stödde Stark den så kallade *kamjungfrun* som vid mitten av 1820-talet höll sammankomster i Torstuna och utövade helbregdagörelse genom handpåläggning. Hon hette *Anna Katarina Lundgren*. Kring henne samlades en grupp människor, som i henne såg en rådgivare med ovanliga andliga krafter.

Det var i det här andliga klimatet som Erik Jansson växte upp. Hans religiösa läggning väcktes alltså tidigt och påverkades i hög grad av både den pietistvänliga prästen Stark och den karismatiska helbregdagörande kamjungfrun Lundgren.

"Första omvändelsen"

Då Erik Jansson var 22 år (1830) föll han av hästen under en ritt då han hade svår huvudvärk. När han låg omtöcknad på marken tyckte han sig höra en röst säga: "*Allt vad I bedjom om i bönen troende, skall ske Eder.*" Jansson bad då innerligt och länge och återvann hälsan, samtidigt som han också blev av med både huvudvärken och den plågsamma gikt han lidit av efter olyckan i barndomen. Jansson kallade händelsen "sin första omvändelse" och upplevde att han "*fått ett uppdrag från Gud att det nu var hans plikt att predika Guds ord*". Dagen efter började han predika, men något större gensvar fick han inte av ortsborna och hans förkunnsverksamhet upphörde snart för en tid.

Erik bildar familj

På föräldrarnas gård fanns pigan *Maria Christina Larsdotter*, kallad "Maja Stina", född 19 januari 1815 som dotter till *Lars Jansson* och *Catarina Larsdotter* från Rung i Torstuna socken. 1834 gjorde den 27-årige Erik henne med barn och trots protester från sina föräldrar gifte han sig med den gravida pigan. Maja Stina delade Eriks intresse för bibelstudier.

De nygifta paret fick inte bo kvar i föräldrahemmet och flyttade därför till Vappeby där Erik blev egen bonde. Här föddes hans och Maja Stinas första barn, Johannes 1835 och Lovisa 1837, som båda dog under det första levnadsåret.

1838 flyttade Erik och Maja Stina till Österunda socken där de arrenderade ett hemman i *Sonkarby*, som ägdes av nämndeman Anders Andersson i Bångsbo. Här föddes barnen Erik 1838, Sara Johanna 1840, som dog vid födelsen och Matilda 1842. Paret hade fött fem barn och bara två, Erik och Matilda överlevde barndomen.

I Österunda blev Erik känd som en duktig och arbetsam jordbrukare.

Han deltog livligt i läsarsammankomster och yttrade sig gärna eftersom han hade lätt för att tala.

”Andra omvändelsen”

I Österunda kom Jansson i kontakt med prästen *Johan Risberg* som vikarierande för *Mattias Holmberg*, socknens ordinarie komminister 1833-40. Liksom prästen Stark i Torstuna hade Risberg en lågkyrklig, pietistisk läggning och höll bönemöten i gårdarna. Åt honom anförtrodde sig Jansson om sitt andliga sökande och sin längtan att få uppträda som förkunnare. Risberg uppmuntrade Jansson och rådde honom att börja predika igen. Han tog också med Jansson på bönemöten där han lät honom tala. Detta upptäckte ortens länsman Johan Ekblom och anklagade både Risberg och Jansson för brott mot konventikelplakatet. Risberg försvarade sig med att konventikelplakatet bara gällde för andaktsövningar, inte för bönemöten.

Också Risbergs vikarierande efterträdare *Carl Christian Estenberg* såg i Jansson en man med märkliga andliga krafter och understödde honom. Att höra Jansson predika är ”som att bli uppryckt till himmelen”, lär han ha sagt.

Självägande bonde och flitig ”läsare”

1843 köpte Erik Jansson *Löttorpet* på Sonkarbys ägor för 730 riksdaler banko. Nu blev han självägande bonde. Samtidigt läste han flitigt all kristen uppbyggelselitteratur han kunde komma över. Särskilt Luthers skrifter, men också böcker av ”reformationens reformator”, den tyske teologen *Johann Arndt* (1555-1621), vars *Om den sanna kristendomen*, *Paradis lustgård* och *Andliga skattkammare* utkom i otaliga svenska upplagor under 1800-talet. Jansson fördjupade sig också i *Anders Nohrborgs* skrifter, särskilt hans *Postilla*. Nohrborg (1725-1767) var präst i Finska kyrkan i Stockholm och dessutom hovpredikant.

I en tid när allt fler och fler lärde sig att läsa och fick möjlighet att själva uttolka bibeln blev de kristna uppbyggelseskrifterna en rik källa för den religionstörstande allmogen. Också för Erik Jansson. Under den här tiden visade Jansson ingen kritik eller agg mot kyrkan. Han gick regelbundet i husförhör och tog nattvarden.

På konfliktkurs med kyrkan

”Den syndfria fullkomligheten”

Efter hand började Erik Jansson finna att hans tolkningar av Bibeln inte stämde överens med kyrkans och de tidigare auktoriteternas. På många väsentliga punkter tog Jansson nu avstånd från sina tidigare religiösa läromästare, Luther, Arndt och Nohrborg, som han menade misstolkat Guds ord. Framför allt befästes han i sin åsikt, att människan enligt bibeln ”omedelbart genom tron uppnår en syndfri fullkomlighet”. Erik Janssons predikningar fick delvis ett nytt innehåll när han betonade att ”*den som fått syndernas förlåtelse och omvänt sig till Gud, blivit befriad från all synd och syndalusta och därmed icke mera kunna synda*”.

Nu började Jansson ägna sig mera åt att predika. Han lät också förstå att han "tolkade ordet" bättre än andra. Men samtidigt hamnade han i strid med kyrkan och konventikelplakatet. Konflikten fördjupades i takt med att Jansson började använda ett allt våldsammare och grövre språk med många svordomar när han i hätska ordalag fördömde de lutherska uppbyggelseböckerna, Luthers egna men också Arndts och Nohrborgs skrifter.

Nya missionsfält

Nedslagen efter sina misslyckade försök att tända väckelsens eld i sin hembygd och under ständig uppsikt av länsman Johan Ekblom, började Erik Jansson se sig om efter nya missionsfält som gav honom större frihet att predika sin lära. I Hälsingland var "läseriet" vid den här tiden mycket livlig. Det hade Jansson hört talas om och han planerade att resa dit för att närmare undersöka förhållandet och om möjligt komma i kontakt med de andliga väckelserörelserna där. Under föregivet ärende att sälja vetemjöl, fick han i januari 1843 pass för sin premiärresa till Hälsingland.

I nästa artikel

Hur tas Erik Jansson emot av folket i Hälsingland? Finner han där en fristad för sitt predikande och en bättre jordmån för sina religiösa idéer?

Håkan Wall

Tecken med blankslag.

Serietext:	481	mindre grad
Ingresstext:	408	större grad
Brödtext:	7 854	normal grad
Faktarutor:	2 694	mindre grad
Bildtexter:	227	mindre grad
Totalt:	11 866	

/1 bild med bildtext och 3 faktarutor på nästa sida/

Kamjungfrun

Anna Katarina Lundgren kallades kamjungfrun därför att hon i sina väckelsepredikningar vände sig mot den rådande klädlyxen och flärden, särskilt hårkammar.

Inte över allt togs hon emot så välvilligt som i Torstuna. I Sparrsätra ingrep kyrkoherde Elis Wallinder mot kamjungfrun och hennes väckelsepredikningar.

Två originella prästvikarier

Under Mattias Vilhelm Holmbergs tid som komminister i Österunda socken 1833-40 tjänstgjorde i tur och ordning två färgstarka vikarier, Johan Jakob Risberg och Carl Christian Estenberg,

Risberg (1809-63) tog med Jansson på de konventiklar han anordnade ute i byarna och lät honom dessutom predika där. Eftersom sådana möten var förbjudna enligt konventikelplakatet ingrep länsman Ekblom och lät uppläsa en kungörelse i kyrkan.

Den andra vikarien, Estenberg (1807-68), blev känd som förebild till den pietistiske *pastor Ekenstedt* i Selma Lagerlöfs romaner om familjen Löwensköld.

Estenberg tog intryck av Erik Jansson och började sympatisera med "läsarna". På egen begäran tog han avsked från prästämbetet 1850, för att bland annat ägna sig åt missionsverksamhet. Som adelsman deltog han dessutom i riksdagsförhandlingarna i Ridderhuset där han talade för det fria prästadömet, en bättre bibelöversättning, värdigare sabbatsfirande, minskad brännvinsbränning och större religionsfrihet. Han verkade också för strängare lagar mot ocker.

Guds närmaste stad?

I boken "Guds närmaste stad?" beskrivs samspelet mellan kyrka och samhälle inom Enköpings kommun från 1500-talet till idag. I den del som behandlar 1800-talet pekar författarna på den motsättning som fanns i socknarna mellan jordägare och egendomslösa, något som naturligtvis befäste kyrkans ställning som överhetens kontrollorgan.

En av författarna skriver om hur statarfamiljerna ute i Mälardalens lera kämpade i en till synes tröstlös tillvaro med hopp om att få flytta till en "snällare husbonde". De flyttade så ofta att de inte alltid hann att bli mantalsskrivna. De som bodde kvar under en hel mansålder i en församling som Svinnegarn var i stort sett bara godsägaren, prästen och kantorn. Landsbygdens rotlösa befolkning kunde inte längre känna samhörighet med en kyrka som förutsatte bofasthet.

"Statarbefolkningen och arbetarna stå i regel fullständigt främmande för kyrka och gudstjänst", skrev kyrkoherden i Enköpings-Näs lite uppgivet i sitt herdebrev.

Närheten till Uppsala gjorde att präster som egentligen hade sitt hjärta kvar i universitetsstaden hamnade på en plats som de kanske uppfattade som en förvisningsort. Somliga sökte förgäves ljus och kraft i den liberala teologin. Även på sin tid framstående, men senare utarbetade missionärer, kunde få tillbringa sina sista trötta år på någon kyrkoherdetjänst i trakten.

Johan Ekblom 1790-1882, blev 92 år. 1815-59 var han länsman i Torstuna och höll ett vakande öga över Erik Janssons predikoverksamhet. Vid flera tillfällen ingrep han och anklagade Jansson för brott mot konventikelplakatet.